

Utlandsfarare och runstenskronologi – replik till Per H. Ramqvist

Per H. Ramqvist har i sin recension av min avhandling *Runstenar och utlandsfärder i Fornvännen* 1991 tagit upp flera frågor som jag här vill kommentera. Jag vill tacka opponenter/recensenten för att han nu givit möjlighet till skriftlig debatt av såväl avhandlingen som de tidigare arbeten den delvis bygger på – det är ju tyvärr alltför sällan man får läsa diskussionsinlägg om sin egen forskning i fackpressen.

Jag har i avhandlingen velat framhäva att runstenarna avspeglar händelser under den tidsperiod då de huvudsakligen restes, och att det i områden med äldre ristningar sålunda kommer att omnämnas andra händelser än i trakter med yngre ristningar. Tydligt har jag här inte varit tillräckligt klar, för Ramqvist efterlyser ytterligare diskussion om detta och tar upp frågan om man i inre Södermanland slutade att fara utomlands och inte deltog i de östliga färderna efter 1030-talet, då Englandsfärderna torde ha avtagit. Detta är emellertid inte någon logisk tolkning av mina slutsatser om kronologin. Om runstensresandet i inre Södermanland *generellt* sett avtagit tydligt efter 1000-talets mitt, såsom också antyds av både stil och stavning, kommer givetvis inte heller utlandsfärder efter denna tid att synas annat än marginellt i materialet även om de varit mycket vanliga. Här kan man förstås inte dra några helt säkra slutsatser, men det förefaller enligt min mening mest sannolikt att de fortsatt i samma utsträckning som i de nordligare områdena. Som jag nämnt i avhandlingen finns dock möjligen också en övergripande tendens till minskat utlandsfarande i hela Mellansverige under 1000-talets gång (Larsson 1990 s. 89, 130).

Frågan om *varför* runstensperioden var tidigare i inre Södermanland än i de nordligare områdena är en annan, och här är det ännu svårare att ge svar eftersom vi fortfarande inte känner anledningen till runstenssedens korta blomstring. Om man utgår från min tolkning av runstenarna som kristna monument måste dock slutsatsen med nödvändighet bli att inre Södermanland kristnades tidigare än övriga områden. Som flera olika forskare framhållit

kan missionen i det hedniska centralområdet Uppland ha tagit längre tid och krävt större insatser, vilket givit upphov till fler runstenar och längre runstensperiod i detta område än i Södermanland (se Larsson 1990, s. 34). Inre Södermanland och Attundaland ansågs nog inte heller ligga så nära varandra av 1000-talets människor som av recensenten.

Kronologin har mycket stor betydelse också för tolkningen av Ingvarsstenarna och deras rumsliga spridning. I områden där stenarna till sin dominerande del rests före eller efter 1040-talet kommer denna expedition givetvis inte att synas på samma sätt som i områden där de till stor del rests just under denna tid. Att, som Ramqvist gör, på traditionellt vis bara helt enkelt se på Ingvarsstenarnas antal i olika landskap är att falla i just en sådan klassisk "fälla" som recensenten talar om i andra sammanhang. Att de i Attundaland utgör en försvinnande liten del av såväl samtliga runstenar som utlandsfararstenar har jag behandlat tidigare, men om man ser på övriga Mellansverige avviker de endast litet från utlandsfararstenarna i allmänhet. Det är i första hand med dessa jämförelsen måste göras, eftersom seden att omnämna färder varierat så kraftigt inom undersökningsområdet. De finns då till 60% i Södermanland och till 32% i Tiundaland, Fjädrundaland och Västmanland, medan Ingvarsstenarna i samma områden uppvisar andelarna 63% respektive 29%. Dessa siffror talar alltså mer för än emot ett territoriellt uppbåd. Den höga andelen i nordvästra Södermanland torde åtminstone delvis ha att göra med att Ingvarståget sammanfallit så väl med den dominerande perioden för runstensresandet i detta område, tiden kring 1000-talets mitt (jfr Wessén 1936 s. LXXVII). Det är inga *ad hoc*-lösningar som presenterats här utan en analys som redovisats till stor del redan för fem år sedan (Larsson 1986).

Det är naturligtvis ytterst förargligt när en ny Ingvarssten dyker upp, nästan femtio år sedan sist, just när ens avhandling ligger för tryckning och man inte har möjlighet att göra de önskvärda korrigeringsarna. Jag vill därför här passa på att ta upp några synpunkter på

det av recensenten omnämnda nya fyndet vid Arlandavägen utan att föregripa den publicering av närmare fyndomständigheter och tolkning som kommer att göras av Runverket.

Den nyfunna stenen hittades i samma område av Attundaland som den tidigare kända Ingvarsstenen i detta folkland, nämligen Husby-Årlinghundra socken i södra delen av Årlinghundra härad. Det är svårt att tro att de två stenarna just här beror på en slump. Hela denna bygd öppnar sig vad avser fornlämningsbilden västerut mot Sigtunaområdet och Tiundaland. Söderut avskiljs det av Steningeviken, som på 1000-talet har nått upp till Märsta, och mot sydöst, öst och norr av stora skogsområden. Just denna trakt är alltså den enda i Attundaland – annars så rikt på utlandsfararstenar – där det överhuvudtaget finns Ingvarsstenar. Jag har tidigare hypotetiskt ställt frågan om området under vikingatiden kan ha tillhört Tiundaland (Larsson 1986 s. 103), och denna fråga accentueras nu ytterligare. När jag tidigare behandlat folklanden och deras storleksförhållanden har jag, till skillnad från många andra historiker och arkeologer, medvetet undvikit att spekulera angående äldre folklandsgränser. Den nyfunna stenen ger emellertid anledning att betona att det förväntade storleksförhållandet mellan Fjädrundaland, Tiundaland och Attundaland under slutet av forntiden, 4: 10: 8, skulle motsvara det verkliga ännu bättre med delar av Årlinghundra inräknade i Tiundaland (jfr Larsson 1988 s. 227).

När man forskar under en längre tid kan det givetvis inte undvikas att den ökade insikt man får gör att vissa avvikelser uppstår gentemot det man tidigare publicerat. Detta gäller enligt min erfarenhet speciellt då man följt andra forskares resultat utan att egenhändigt ha kunnat analysera deras material i detalj. Ett exempel på detta är då jag tidigare följt den gängse bilden av hundaret som ledungsdistrikt och sedan, efter ingående egen forskning på området, kommit till resultatet att skeppslaget inte varit en del av hundaret utan en egen administrativ enhet. Den nya uppfattningen beror alltså inte på att jag mer eller mindre slumpvis "fastnat" för en annan lös-

ning, som det förefaller av recensionen, utan på att jag i mellantiden publicerat en licentiatavhandling där jag redovisat mina resultat utgående från ett helt annat material än i doktorsavhandlingen (Larsson 1987).

Ramqvist har dock helt rätt i att tolkningen av Ingvarståget komplicerats av den bild av runstensresarna och utlandsfararna som framkommit i avhandlingen. Den vida spridningen av Ingvarsstenarna och avsaknaden av dem i centrala Attundaland indikerar å ena sidan en hög organisationsnivå, troligen kunglig, och ett betydande territoriellt inslag. Ett rent territoriellt uppbåd räcker å andra sidan inte som förklaring, eftersom de som farit såväl med Ingvar som på andra utlandsfärder förefaller ha tillhört ett högre socialt skikt än runstensresarna och befolkningen i allmänhet.

Att stenarna i samtliga fall skulle gälla styrmän/ägare som Ramqvist antar är däremot inte övertygande. Runstenar förefaller ju ha rests inom ett brett skikt av befolkningen, och att ett högre socialt skikt avspeglas på en betydande andel av utlandsfararstenarna måste betraktas som en statistisk tendens för hela den stora grupp, styrmän såväl som besättningsmän, som deltagit i färderna. Det skulle då vara märkligt om endast befälhavarna fått runstenar resta över sig just vad gäller Ingvarståget. Det verkar snarare som om styrmän och skeppsägare är något som särskilt nämns då de förekommer. Ingen av de sörmländska stenarna nämner heller någon styrman men däremot en besättningsman (Sö 335).

Liksom recensenten tror jag dock inte att det behöver vara så stor motsättning mellan ledningsuppbåd och stormannarekrytering, och det är just detta jag försökt få fram i min diskussion i avhandlingen (Larsson 1990 s. 108–9). Med tanke på Ingvarsstenarnas spridning och de många indikationer som finns på att ledungen existerat under vikingatidens slut (Larsson 1987 s. 43; Malmros 1986) tillmåter jag emellertid den territoriella delen större betydelse än Ramqvist. Att ett högre samhällsskikt avspeglar sig i materialet kan enligt min mening vara resultatet av den betydelse dessa människor haft lokalt inom skeppslagen snarare än inom större regioner. Det är dock helt

klart att man här inte kan dra några säkra slutsatser åt någondera hållet.

Beträffande arkeologiskt kontra historiskt material är det enligt min mening glädjande när de båda någon gång förefaller överensstämma med varandra, och så är fallet just med runstenarna och de skriftliga källor som omtalar skandinaver i andra länder. De senare ger också i detta fall ett tydligare svar på vad som var syftet med färderna än vad exempelvis de arkeologiska lämningarna i Ryssland kan göra. Dessa visar skandinavisk närvaro främst under perioderna före 1000-talet, och detta material kan säkert utgöra bas för flera intressanta avhandlingar. Men det ger enligt min mening inget entydigt svar på frågan om varför skandinaverna kom till landet under runstenstiden. När det gäller färderna till Byzans och andra östliga områden har de kända arkeologiska lämningarna där mycket litet att säga – till och med det byzantinska materialet är ju sorgligt knapphändigt på exempelvis Istanbuls arkeologiska museum. Jag tror därför inte att det hade varit fruktbart att i första hand utnyttja detta material, åtminstone inte med de frågor jag velat få svar på.

Slutligen ett förtydligande angående undersökningsmaterialet. Det antal utlandsfararstenar respektive referensstenar som legat till grund för avhandlingen är 161. I vissa fall omnämns dock fler än en utlandsfärd på runstenarna, varför antalet omnämnda färder uppgår till 164, något som vållat mig och troligen flera läsare visst huvudbråk.

Referenser

- Larsson, M. G. 1986. Ingvarstågets arkeologiska bakgrund. *Fornvännen* 81.
 —1987. *Hamnor, husbyar och ledung*. (University of Lund, Inst. of Archaeology, report series 29). Lund.
 —1988. Folkland och folkvapen. *Fornvännen* 83.
 —1990. *Runstenar och utlandsfärder. Aspekter på det senvikingatida samhället med utgångspunkt i de fasta fornlämningarna*. (Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°. Nr 18). Lund.
 Malmros, R. 1985. *Leding og Skjaldekvad. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*.
 Wessén, E. 1936. Inledning till *Södermanlands runinskrifter*. Stockholm.

Mats G. Larsson
 Mossby 12
 S-270 10 Skivarp

Replik till Svante Norr, "Om en text om en text . . ."

Det förekommer att författare bemöter recensioner. Det är ovanligare att utomstående gör det. Svante Norr har dock gjort det i *Fornvännen* 1991, s. 103 ff., där han går i polemik mot min recension (Jakobsson 1990) av Frands Herschends *Gräv där de stod – om arkeologins kunskapsteori och metodiska normer* (Herschend 1988). Problemet med sådant polemiserande är att det då blir fråga om en recension av en recension. Det blir en fråga om att tolka hur recensenten tolkat boken.

Det är därför föga fruktbart att jag och Norr här munhugger om vad Herschend egentligen menar i sin bok. Norrs debattartikel är emellertid intressant eftersom våra olika uppfattningar om boken egentligen speglar olika syn på hur arkeologi bör bedrivas, och inte hur Herschends bok bör läsas.

Herschends *Gräv där de stod – om arkeologins*

kunskapsteori och metodiska normer avser att ge en översiktlig introduktion till några av de teoretiska problemen kring den arkeologiska kunskapsuppbyggnaden. Boken vänder sig till studenter och yrkesverksamma arkeologer som vill veta mer om teori.

Norrs kritik går huvudsakligen ut på att jag inte förstätt boken, vilket också är riktigt. Jag tycker att boken är svårläst och rörig, och detta är olyckligt eftersom den vänder sig just till studenter på grundnivå. Enligt Norr måste dock boken läsas mellan raderna. När man läser en bok måste man försöka förstå vad författaren menat och "dialektiskt söka relatera sin bild därav till sin egen uppfattning av den och det den talar om" (s. 103). Hade jag gjort det hade jag enligt Norr funnit att den visar hän mot hermeneutiken. Därmed skulle mycket av min kritik vara irrelevant.